

YUNUS'UN TASAVVUF ANLAYIŞI

Yrd. Doç. Dr. Erhan YETİK

GİRİŞ

Yunus Emre'nin yaşadığı dönem, Moğol istilâsı, Beyliklerin kavgaları gibi siyasî olayların yoğun olduğu, bunalımların yaşandığı ve tarikatların bunalan insanlara kucak açtıkları bir dönemdir.⁽¹⁾ İşte Yunus, böylesine hengâmeli bir dönemde XIII. asrın son yarısı ile XIV. yüzyılın başlangıcında yetişmiş⁽²⁾, kendisinin de belirttiği gibi «Urum'u (Anadolu'yu), Şam'î, Yukarı illeri (Azerbaycan ve İran'ı)» dolaşmış⁽³⁾, zamanında okutulan ilimlere âşına, Farsça ve Arapça'ya vâkıf,⁽⁴⁾ tasavvufî eğitimini çok mükemmel bir şekilde tamamlamış bir tasavvuf şairi ve büyüğüdür.

Mevlâna Celâleddin Rumî (604/1207-672/1273) gibi eren-bilginlerin ışıklı öğretileri ile filizlenip boy atan, Hacı Bektaş Veli (ö. 669/1271) gibi büyük manâ erlerinin nüfuzlu nazarları ile olgunlaşan Anadolu tasavvuf hareketinin kutlu ürününün hasat edilmesi gerekiyordu. İşte Yunus, bu şerefli görevi başaran soylu çiftçilerin başında gelir. Hatta O, hasatla kalmamış, elde ettiği kutlu ürünün erenler değerinde üğütmüş un yapmış, yine durmamış, kutlu ürünün özlü unundan çeşit çeşit gıdalar hazırlayarak Anadolu insanının ve de tüm insanlığın istifadesine sunmuştur.

Yunus'un İslâm tasavvufu içinde ve özellikle Anadolu'nun gönül mimarları, manevî fatihleri arasında müstesna bir yeri vardır. Yediyüz yılı aşkın bir süredir onun ilâhileri okunur Anadolu'nun her köşlsinde. O, yüzyıllar boyu bazen bir Mevlevî dergâhında semaa katılır, bazen Nakşî tekkesinde mütevacî bir nefes olur, bazen Kadirî ya da Rifâî deveranında cûşa gelir, bazen Halvetîlerle birlikte görülür, bazen de onun Bektaşî olduğundan sözedilir. Hülâsa Yunus, çok az kişiye nasib olan tarikatlar üstü bir kimliğe sahip olmuş eren-şairlerimizden biridir. O, bir tarikat kurucusu

1 — Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. Ank. 1976, s. 196-204.

2 — Köprülü, a.g.e., s. 261.

3 — Kabaklı, Ahmet, Yunus Emre, İst., 1978, s. 48.

4 — Timurtaş, Faruk K., Yunus Emre Divanı İst., ts. 6 Tercüman 1001 Temel Eser, Nr. 1) s. 15.

değildir.⁽⁵⁾ Fakat pek çok tarikat pîrini aşan, irşadı asırlara taşan, açtığı çığırda sürekli takipçileri olan, erişilmez bir ermiş, aşk deryasının derinliklerine dalan mahir bir derviş, duyguları veciz ifadelerle somutlaştıran Türk tasavvuf edebiyatının en büyük, en güçlü simâsıdır. Yunus'u Mevlâiler, Mevlâna için söylediği :

Mevlâna Hüdavendigâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönümüz aynasıdır.⁽⁶⁾

beytinden hareketle olmalı Mevlvî, Bektaşiler Hacı Bektaş Veli ile kurdukları menkıbevî bir bağla Bektaşî olduğunu söylerken, ona Kadirîler, Halvetîler, Nakşîler ve başkaları da sahip çıkmıştır.⁽⁷⁾ Fakat O, bir tarikatın değil tarikatların eren-şairi sıfatıyla adeta tarikatların hepsiyle bütünleşmiş, tarikat dışı çevrelerde dahi kabul görmüş, tüm insanlığa ölmez mesajlar iletmış bir kimliğe sahiptir.

Yunus'un diri kimliği tarikatlar arasında nasıl paylaşılamiyor ise, ölü kimliğine de Anadolu'nun pek çok yöresince sahiplenilmiştir. «Bu da Anadolu'da yaşayan insanların Yunus'u gönülden sevmiş ve ona hem gönüllerinde hem de topraklarında yer ayırmış, onunla birlikte olmak, onunla yaşamak istemiş olmalarındandır.»⁽⁸⁾ Onun mezarının nerede olduğu konusu henüz kesin bir şekilde çözümlenmiş değildir.⁽⁹⁾ Kesin olan, onun sevgisinin ve manevî kişiliğinin yerinin gönüllerde olduğu ve gönüllerde kalma-ya devam edeceği gerçeğidir.

Biz bu makalemizde bu yılın «Yunus Emre Sevgi Yılı» olarak ilân edilmiş olmasını da dikkate alarak onun tasavvuf anlayışını, bu anlayışı yansıtacağına inandığımız; insanın kendini bilmesi, ilâhî aşk konusu, Yunus'a göre dervişlik ve din-tarikat ilişkisi açılarından, bir makalenin sınırları içerisinde, Onun Risâletü'n-Nushiyye'sini ve Divan'ını esas alarak açıklamaya çalışacağız. Şüphesiz Yunus'un tasavvuf anlayışını bu başlıklara sığdırmak ve bir makalede bütünüyle anlatmak mümkün değildir. Ancak, bu konuda, bir ölçüde olsun fikir vermek ve umumiyetle çok genel, yüzeysel ifadelerle anlatılan Yunus'u, ulaşabildiğimiz kadarıyla çok fazla yoruma girmeden, kendi şiirleriyle ve gerçek yönleriyle tanıtmak istedik.

5 — Timurtaş, Faruk K., a.g.e., s. 17

6 — Timurtaş, a.g.e., s.14.

7 — Timurtaş, a.g.e., s. 24-28.

8 — Timurtaş, a.g.e., s. 25; Kabaklı, a.g.e., s. 11.

9 — Yavuz, Kerim, Yunus Emre'nin İç Benine Dini ve Psikolojik Yaklaşımlar, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Der., Erzurum, 1990, IX/12-21.

10 — Timurtaş, a.g.e., s. 18.

I — İNSANIN KENDİNİ BİLMESİ

Dört kitabın manâsı bellüdür bir elifde
Sen elifi bilmezsın bu nice okımakdur.⁽¹¹⁾

diyerek yola çıkan Yunus, manevî açıdan pek çok hakikatı elifde saklı görmektedir. Bilindiği gibi elif, Allah lafzının ve ilk vahyedilen Kur'ân âyetinin birinci kelimesinin «İkra'» emrinin ilk harfidir. Bu itibarla dört kitabın manâsı, birleştikleri ortak amaç; Hakk'a çağrıdır ki, bu çağrıyı duyabilmek de Yunus'a göre insanın kendinden başlayarak kâinat kitabında yer alan her şeyi Allah isminin, tevhid inancının aydınlığında okuyup anlaması ile mümkündür. Ayrıca elif; Yunus'un mensubu bulunduğu dergâha girebilen odun dahil her şeyin doğrusudur. Elif, en doğru yol, elif, en emin gidiştir. Elif, Bir'in ve birliğin nişanı, «Emrolunduğun gibi dosdoğru ol.»⁽¹²⁾ âyetinde istenilen mukaddes ve zorlu görevin simgesidir. Şüphesiz bu görev de azâların yaratılış gayelerine uygun olarak kullanılması ve doğru yolda yürünmesi ile gerçekleşir. İşte Yunus, elifle başlayan alfabesinin her harfini böyle bir şuurla okur, bu yazıyla yazılan kâinat kitabının sırlarını çözmeye çalışır, zaman zaman bu sırları çözmek için katlandığı çetin çileye dağ, taşı, uçan kuşu ortak eder, vecde gelir, coşar, kendinden geçer. Neticede kendine gelir, kendini bilir, hakikat ilmini öğrenir, Hakk'ı tanır. Çünkü onun nazarında :

İlim ilim bilmekdür ilim kendün bilmekdür
Sen kendüni bilmezsın yâ nice okımakdur⁽¹³⁾

beytinde de belirtildiği gibi ilim; öğrenmektir, bilmektir, sırlara âşina olmaktır. Fakat en önemlisi ilim; kendini bilmektir. Yani insanın nereden gelip nereye gittiğini, niçin yaratıldığını, ne olduğunu, nasıl olması gerektiğini bilmesi, kısacası kendini tanıması, kendine gelmesi ve kulluk bilincine ulaşmasıdır. Aksi halde Yunus'un :

İlim okımdan gerek kişi kendün bilmekdür
Pes kendüni bilmezsen bir hayvandan betersin⁽¹⁴⁾

hitabına muhatap olur. Zaten insanlığın en büyük problemi de kendini bilmek ve kendine gelmek değil midir? İnsanlık ne çektiyse kendini bilmeyip Tanrılık iddiasına kalkışan Firavunlardan ve kulluk bilincinden yoksun sapıklardan çekmemiş midir? Ve ne de çekiyorsa kendini bilmezlerden çekmiyor mu? Evet, fezaları keşfeden, uzaya uydular gönderen, ışığı binlerce

11 — Timurtaş, a.g.e., s. 76.

12 — Hüd, 11/112.

13 — Timurtaş, a.g.e., s. 75.

14 — Kabaklı, a.g.e., s. 196.

yılda bize ulaşabilen galaksilere yol bulan insanoğlu bir türlü kendini keşfe yaklaşıyor... Eîîfi Yunus gibi algılamadığı için kâinat kitabını da onun gibi okuyup anıyamıyor, kavıyamıyor... Allah'ın halifesi, yaratılmışların en şerefli olan insan bir kendini bilebilse, bir kendine gelebilse... Ondan sonrası aydınlık ve mutluluk, ondan sonra Hakk'a giden yol açık...

Çünkü sūfîler « **من عرف نفسه فقد عرف ربه** » demişler, Allāh'ı tanımanın, insanın nefsinin yani kendisini bilmesi ile mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir.

Okımaktan manâ ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çûn okıdun bilmezsin ha bir kuru emekdür⁽⁵⁾

diyerek okumak için, ilim için çekilen sıkıntıların amacını Yunus, ulvî bir hedefe yöneltir. İnsana doğruları öğretmeyen, onu Allah'a götürmeyen ilmin kuru ve boş bir emek olduğunu belirtir. Yunus ise okuduğu ilimle :

Nitekim ben beni bildim yakîn bil kim Hakk'ı buldum
Korkum anı buluncaydı şimdi korkudan kurtuldum⁽¹⁶⁾

der ve önce kendini tanıyarak, kendini bilip kendine geldiğini, sonra da buradan hareketle Hakk'a yol bulduğunu ve neticede bütün adî ve sūfî korkulardan, kaygulardan kurtulduğunu, huzur ve sükûna kavuştuğunu bildirir. O halde Yunus'a göre insan kendini bilir, kulluk bilincine sahip olur ve Hakk'ı tanır; tüm korkulardan kurtulur. Çünkü Allah'ı bulan, tevhide eren kişi iç huzura kavuşur, mutlak bir güvene erişir. Bu açıdan insanın kendini bilmesi ve bu yolla Hakk'ı bulması Yunus'un tasavvuf anlayışının ve tasavvufî yaşantısının hem temel taşı, hem de başlangıç noktası olarak değerlendirilmelidir kanaatindeyiz.

15 — Timurtaş, a.g.e., s. 75.

16 — Timurtaş, a.g.e., s. 103.

II — İLÂHÎ AŞK

Yunus'a göre kâinat aşk sebebiyle varolmuştur.⁽²⁵⁾ Yer, gök, çarh-felek aşk ile kâimdir.⁽²⁶⁾ Bu itibarla aşk, hem varlık sebebi, hem de varlığın devamının nedenidir. Yine ona göre hayat, yalnız aşk için, aşk ızdırabını duymak, aşk ateşiyle yanıp pişmek için uğranılan bir geçittir. Sevgiliye bu geçitten geçilerek gidilebilir. Ona varış yolu büyük güçlüklerle doludur.⁽²⁷⁾ Bu güçlükler ancak aşkla, şevkle, cefayı safa görerek, bütün malını⁽²⁸⁾, hatta canını feda ederek⁽²⁹⁾ aşılabılır. «Aşktan bir elif okursan kimseden sual olmaya»⁽³⁰⁾ diyen Yunus, aşk konusuna elifden başlamış ama O :

Ben bir kitap okıdum kalem onı yazmadı
Mürekkep eyleyeydim yetmeye yedi deniz⁽³¹⁾

diyerek tanımladığı aşk kitabını hatmeylemiş :

Biz talib-i ilimler aşk kitabın okuruz
Çalap müderris bize aşk hod medresesidir⁽³²⁾

beyti ile işaret ettiği gibi, tabir caizse Hak Teâlâ'nın muallimliğini yaptığı ilâhî aşk okulundan feyz ve nasib almıştır. Şüphesiz tasavvuf tarihi bu okuldan nasib alan pek çok sūfiden sözeder. Ancak Yunus gibi asırların insanı olan, duyularını büyük bir coşku ile dile getiren, «söze bir çeşit ahlâk değeri, bir kurtuluş müjdesi, Hak'tan bir lütuf ve bir kudsilik veren»⁽³³⁾, ilâhî aşk anlayışını Anadolu insanına onun diliyle sunan, eserleri aradan geçen bunca yıla rağmen halâ büyük bir zevkle her sınıf insan tarafından okunan abide şahsiyetlerin çok olduğunu söyleyemeyiz. Hatta Yunus seviyesinde İslâmî kültürü şiirleştirip Türk diliyle işleyen ve bu kültürü milletimizin ruhuna büyük bir maharetle nakşeden ikinci bir tasavvuf şairimizin varlığından sözedemeyiz. Yunus'u okurken karşımızda sade, ma-

17 — Timurtaş, a.g.e., s. 47.

18 — Karakoç, Sezai, Yunus Emre, İst., 1977, s. 65.

19 — Kabaklı, a.g.e., s. 113.

20 — Kabaklı, a.g.e., s. 97.

21 — Timurtaş, a.g.e., s. 71.

22 — Kabaklı, a.g.e., s. 87.

23 — Karakoç, a.g.e., s. 76.

24 — İsrâ, 17/44.

25 — Timurtaş, a.g.e., s. 121.

26 — Timurtaş, a.g.e., s. 94.

27 — Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1971, I, 332.

28 — Timurtaş, a.g.e., s. 46.

29 — Timurtaş, a.g.e., s. 110.

30 — Timurtaş, a.g.e., s. 47.

31 — Kabaklı, a.g.e., s. 66.

32 — Kabaklı, a.g.e., s. 65.

33 — Kabaklı, a.g.e., 10.

şum, şefkat ve sevgi dolu bir dervişin sanki ilâhî bir lisanla terennüm ettiğini duyarız. Ruhunu eski bir tanıdık gibi bize açan bu derviş, Hakk'a hitaplarında da en tabîî bir samimiyetle haykırır, ağlar, itirazda bulunur.⁽³⁴⁾ Kısacası O, her durumda büyük bir vecd ve derin bir aşkla görüşlerini ortaya koyar.

Yunus, aşk bahçesinde gezerken benliğinde duyduğu, hicabın kaldırıp gördüğü güzellikleri seyrederek bir taraftan sevinir, cûşa gelir, aşk namerleri söyler, diğer taraftan aşk sebebiyle düştüğü durumu şöyle anlatır :

Gönlüm düştü bu sevdaya — Gel gör beni aşk neyledi
Ben ağlarım yana yana — Aşk boyadı beni kana
Ne akilem ne divâne — Gel gör beni aşk neyledi
Gâh eserim yellere gibi — Gâh tozarım yollar gibi
Gâh akarım seller gibi — Gel gör beni aşk neyledi
Benzim sarı gözlerim yaş — Bağrım pâre çiğeri baş
Halden bilen dertli kardaş — Gel gör beni aşk neyledi.⁽³⁵⁾

diyerek aşkının ızdırabını ve bu ızdırabın onda meydana getirdiği sarsıntıyı önce kendisi gibi olan, halden anlayan bir kardeşi ile paylaşmayı arzulamış, sonra kurtuluşun Hakk'ın himmetinde olduğu düşüncesiyle :

Ya elim al kadır beni — Ya vaslına erdir beni
Çok ağlattın güldür beni — Gel gör beni aşk neyledi.⁽³⁶⁾

der ve durumunu Hakk'a arz eder, vuslat isteğini Ona yöneltir, ilâhî imdada sığınarak huzur ve sükûn bulmaya çalışır. Sonunda vuslata erişini :

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu⁽³⁷⁾

beytiyle dile getirir ve sevincini yadırgayanlara serzenişte bulunur. Bu duruma gelinceye kadar O, yanıp tütmeyi, bülbül olup ötmeyi, dost bahçesinin gülü olmayı isteyip durmuş, malını, mülkünü, canını, bütün varını aşka feda etmiş, benlikten geçmiş, böylece çilesini doldurarak nihayet Ermiş Yunus olmuştur.

İlâhî aşk konusunu biraz daha net hale getirebilmek için Yunus'a göre âşık kimdir? Sualini kısa da olsa cevaplamak istiyoruz. Yunus her ne kadar âşık kimdir? Sorusunu, «Tatmayan bilmez» tarzında ifade edilen ta-

34 — Köprülü, a.g.e., s. 333.

35 — Karakoç, a.g.e., s. 90 vd.

36 — Karakoç, a.g.e., s. 91.

37 — Gölpınarlı, Abdülbâki, Yunus Emre Divanı, İst., 1943, s. 390.

savvufî geleneğe uyarak : Âşıkların halini âşık olanlar bilir»⁽³⁸⁾ diye cevaplırsa da O, şiirlerinde Hak âşıkının özellikleri konusunda bazı ölçülerden söz etmiştir. Şöyleki :

Kişi âşık olmak gerek ma'şukunu bilmek gerek
İşk odına yanmak gerek ayruk oda yanmaz ola
Kişi Hakk'ı bilmek gerek Hak haberin almak gerek
Bundayiken ölmek gerek varup anda ölmez ola.⁽³⁹⁾

beyitlerinde de görüldüğü gibi Yunus'a göre âşık; ma'şukunu bilen, ondan haber alan, ona gönül veren, «Can vermeyince Cânân bulunmaz»⁽⁴⁰⁾ düşüncesinden hareketle :

Dirlik budur âşıkı ma'şuk yolunda öle
Helâl kıldı ma'şuka âşık kendi kanını⁽⁴¹⁾

diyen ve ma'şuk yolunda kanını helâl görüp canını feda edebilen ölmeden evvel ölüm zevkini tadararak ölümsüzlüğe ulaşan ve en önemlisi vuslata eren, Hak'ta fâni olan kimsedir. Ancak bu mertebeye gelebilmek için âşık; tûl-i emel ve varlık defterlerini dürmeli, aşk ateşiyle yanarak pişmeli, dost sevgisiyle dolmalı, halvetlerde diz çöküp sohbetlere kanmalı, aşk şarabından tadıp benlikten kurtulmalı, heva ve hevesten geçerek boş şeyleri bırakıp dostu yol bulmalıdır.⁽⁴²⁾

Görüldüğü gibi Yunus'a göre âşık için, aşkın tabii bir icabı olarak hem halvetlerde diz çökmek ve sabırla çile çekmek, hem de «Din tamam olunca doğar muhabbet»⁽⁴³⁾ ölçüsüne eksiksiz riayetle bu yoldan muhabbete, aşka ve cezbeyle ulaşmak esastır. Bu itibarla «Onun hayatının akışı içinde dinî inancın, yani imânın tayin edici ve itici bir gücü vardır.»⁽⁴⁴⁾ Onun âşıkane söyleyişlerinde dinî bir heyecan, dinî bir gayret söz konusudur.

Hülâsa Yunus'u bize ulaştıran aşk köprüsüdür. Onun aynı zamanda tasavvuf anlayışını yansıtan şiirlerinden aşk unsurunu çıkarırsanız geriye ruhsuz, duygusuz, şevksiz ve heyecansız bir takım tortular kalır ki, onların arasında kesinlikle Bizim Yunus yoktur.

38 — Timurtaş, a.g.e., s. 52.

39 — Timurtaş, a.e., s. 138.

40 — Kabaklı, a.g.e., s. 217.

41 — Timurtaş, a.g.e., s. 155 vd.

42 — Timurtaş, a.g.e., s. 56 vd.

43 — Kabaklı, a.g.e., s. 88.

44 — Yavuz, a.g.m., s. 17.

III — DERVİŞLİK

Yunus'un tasavvuf anlayışı deyince; şüphesiz onun dervişliği hatıra gelir. Bu nedenle biraz da Derviş Yunus'tan ve Onun dervişlik anlayışından bahsetmek gerekir kanaatindeyiz. Çünkü Derviş Yunus olmayınca ne Âşık Yunus olur, ne de Ermiş Yunus. Ayrıca Ermiş Yunus'u anlamak için Derviş Yunus'u tanımak gerektiği gibi, Yunus'un tasavvufu da dervişliğiyle birlikte vardır. «Yunus şiirlerinde ya dervişe hitap eder, ya onun değerini, ululuğunu anlatır. Yunus'ta ideâl, olgun, kâmil insan tipi dervîştir. Derviş Allah'a âşık ve Onun tarafından sevilendir. Bu sevgiye lâyık olmak için ruhunu ve bedenini arıtmayan, dünyaya ait bütün hırsları içinden atmayan kimse asla derviş olamaz. Bu derviş hem ârif, hem derin duygulu, hem âşık, hem ermiştir veya ermeğe namzettir.»⁽⁴⁵⁾ Yunus'a göre :

Dervişlik dedikleri hırka ile taç değil
Gönlün derviş eyleyen hırkaya muhtaç değil⁽⁴⁶⁾
Ey bana iyi deyen adımı sûfi koyan
Acep sûfi mi olur hırka ile taç giyen⁽⁴⁷⁾

beyitlerinde de görüldüğü gibi dervişlik; şekil değil manâdır, özdür, gönül inkılabıdır.

Her kime kim dervişlik bağıslana
Kalpı gide pâk ola gümüslene⁽⁴⁸⁾

diyen Yunus dervişliğin hamlıktan, tüm kabalıklardan arınma, pâklıkta, durulukta karar kılma özelliğine işaret eder. Yine Ona göre dervişlik; kav-gaya, nifaka, riyaya, iddiaya, düşmanlığa kapıları kapatmak, sevgiye, güzele ve doğruya, hayra ve Hakk'a koşmaktan ibarettir. Ancak :

Dervişlik bir lokmadır yer ile gökten ulu
Bu azamet lokmayı yutup sindiren gelsin⁽⁴⁹⁾

diyerek Yunus'un da işaret ettiği gibi dervişlik; kolay yutulur, sindirilir bir lokma değildir. Bu yolda yürüyebilmek için, o ulu lokmayı yutup sindirebilmek için aşk gerek, sabır gerek, himmet gerek, tevazu', sıdk, istikâmet gerek, tevbeye yönelmek gönlü göz yaşı ile yıkamak gerek, masivâ bağ-larından kopmak gerek... Aksi halde Yunus'un :

45 — Kabaklı, a.g.e., s. 199.

46 — Kabaklı, a.g.e., s. 101.

47 — Kabaklı, a.g.e., s. 207.

48 — Timurtaş, a.g.e., s. 137.

49 — Kabaklı, a.g.e., s. 100.

Derviş bağı baş gerek — Gözü dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek — Sen derviş olamazsın
Dövene elsiz gerek — Sögene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek — Sen derviş olamazsın
Doğruya varmayınca — Mürşide yetmeyince
Hak nasib etmeyince — Sen derviş olamazsın
Derviş Yunus gel imdi — Ummanlara dal imdi
Ummana dalmayınca — Sen derviş olamazsın.⁽⁵⁰⁾

hitabıyla karşı karşıya gelinir.

Yine Yunus'a göre dervişlik; garipliktir. Tasavvufta bilinmezliği, tanınmazlığı, şöhretten ve riyâdan kurtulmanın bir yolu, tasavvufî eğitimin esaslarından biri olarak gören sûfiler garipliği şiar edinmişler, diyar diyar dolaşarak uzun seyahatlerde bulunmuşlardır. Amaç; Hak'la olan âşinalığı sürekli, insanlarla olan ünsiyeti süreli hale getirmek, Hak katında dostluk nişanına, halk nazarında gariplik, bilinmezlik ünvanına sahip olmaktır. Kelime anlamı; gurbette yaşayan, zavallı, kimsesiz kişi demek olan garib, tasavvufta; sûfî terimi karşılığında kullanılır. Bu gariplik, ruhlar âleminde, gerçek vatandan ayrılıp geçici âleme, bu dünyaya gelmekle başlar, vuslata erene dek devam eder. Bu durumu itibariyle garib olan insan, gurbetteki yükünü artıracak, vuslata giden yolda kendisine engel olacak bağlardan kurtulmak zorundadır. Bunun çaresi de gariplik kisvesine bürünerek, nam-ı nişânı terketmek, halka değil Hakk'a güvenmek ve bağlanmaktır. Yunus, bu anlayışı çok güzel bir şekilde işlemiş, kendisini de garib olarak takdim etmek suretiyle tasavvuf yolcusunun gurbet ve gariplik açısından özelliklerini dile getirmiştir. Bu konuda :

Doğalı bağırimi doğradı gurbet
Vatan oldu diken gurbet gülistan⁽⁵¹⁾

diye söze başlayan Yunus :

Acep şu yerde var mı ola şöyle garib bencileyin
Bağı başlı gözü yaşlı şöyle garib bencileyin⁽⁵²⁾
Gezdim Urum ile Şam'ı Yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım şöyle garib bencileyin⁽⁵³⁾
Bu fenada bir garipsin gülme gülme ağla gönül
Derdin dahi çoktur senin gülme gülme ağla gönül.⁽⁵³⁾

diye feryad eder, bu konudaki ızdırabını ve yalnızlığını ifadeye çalışır.
«Kimseler garib olmasın gurbet odına yanmasın»⁽⁵⁴⁾ temennisinde bulunur.

50 — Kabaklı, a.g.e., s. 200 vd.

51 — Kabaklı, a.g.e., s. 62.

52 — Kabaklı, a.g.e., s. 162; Timurtaş, a.g.e., s. 123.

53 — Kabaklı, a.g.e., s. 153.

Fırkat ateşiyle yandığı, ulaşmak isteyip de eremediği dostun hasreti ile dolaşır, «Gönül usanmadın sen bu seferden»⁽⁵⁵⁾ ifadesiyle de aynı zamanda iç âleminde gerçekleştirmeğe çalıştığı manevî seyahatten, hicretten ve vuslat gayretinden sözeder.

Kısacası Yunus dervişliği; bir bakıma dünyada bulunmanın anlamını kavrama, gurbet ve gariplik bilinciyle yaşama olarak görmüş ve hayata bakışı hep bu zaviyeden olmuştur. Meselâ onun, büyük bir yekün tutan dünya ile ilgili şiirlerinin ölüm ve ölüm ötesi hakkındaki canlı tasvirlerinin hepsi sözü edilen anlayışın açık tezahürleri olarak karşımıza çıkar.

Yunus şiirlerinde bir taraftan müsbet yönleriyle dervişliği anlatmakta, derviş kimdir? Kimler derviş olamaz suallerine cevaplar vermekte, diğer taraftan da derviş olmadığı, olmadığı halde dervişlik taslayanları hicvetmektedir. Bu işi daha rahat yapabilmek için de derviş olduğunu söyleyen bu tür kişilerin yerine kendini koyarak şöyle söyler:

Süfiyem halk içinde tesbih elimden düşmez
Dilim ma'rifet söyler gönlüm hiç kabul etmez
Hoş dervişem sabrum yok dilimde inkârım çok
Kulağımdan gireni hergiz özüm işitmez
Görenler elim öper tac ü hırkama bakar
Şöyle sanurlar beni zerrece günah etmez
Dışım derviş içim boş dilim tatlı sözüm hoş
İllâ ben etdüğümü dinin denşüren etmez.⁽⁵⁶⁾

Bu beyitlerde sözü edilen olumsuz davranış ve özelliklerin kavranması halinde, dervişte bulunması gerekli vasıflar hakkında da bir fikir edinilebilir kanaatindeyiz. Şöyleki; Yunus'a göre dervişin zikri, tesbihi halk içinde bir gösteri olayı değil, bütün benliği saran bir anısla Hakk'ı anması tarzında cereyan etmeli, ma'rifeti; dilinin söylediği, kalbinin duymadığı veciz beyanlar değil, kalp kaynaklı ifadeler, gönlün algıladığı duyular olmalıdır. Derviş; her türlü isyan ve inkârdan arınmış, sabırla yolalan, kalbi duyarlı, şekilcilikten, merasim ve gösteriştenden uzak, içi dışı bir, sözü sadece hoş değil boş olmayan kimsedir.

Sahte bir dervişin dine dolayısıyla topluma vereceği zararı dinini de-
ğiştiren, inkârcı kimliği ile karşıda yer alan birinin veremeyeceğini hatırlatan Yunus, günümüzde de önemini koruyan, istismarlara, sapmalara ve saptırmalara dikkatlerimizi çekmektedir. O gün için Yunus'un yaptığı tasvir

54 — Kabaklı, a.g.e., s. 61.

55 — Kabaklı, a.g.e., s. 62.

56 — Kabaklı, a.g.e., s. 207.

ve buna bağılı uyarılar bugün için de geçerlidir. Zira dervişlik adına yapılan istismarlar, yanlışlar halâ toplumumuzun hem de önemli bir problemi olarak devam etmektedir. Bilgisizlikten ve bilinçsizlikten kaynaklanan bu yanlışların ve bu konuda sürdürülen istismarların ortadan kalkması için dinin bütün sadeliği ile tanınması yanında, tarikat ve dervişliğin doğru olarak bilinmesi, Yunus'un ve de Yunusların gerçek kimlikleriyle tanınması gerekir kanaatindeyiz.

IV — DİN-TARİKAT İLİŞKİSİ

«Yunus'a göre hedef Allah'a varmak olduktan sonra, aslında; doğru yol demek olan şeriatla, aslı yine yol mânâsındaki tarikat arasında fark yoktur.»⁽⁵⁷⁾ Çünkü aslanan Ona gidebilmektir. Yolun önemi vasıta olmasından ibarettir. Yunus; «Şeriat tarikat yoldur varana»⁽⁵⁸⁾ tarzındaki açık beyanı ile bu gerçeği vurgular. Hatta bunlar arasında ayırım yapılmasını yadırgar, bunların birlikte iç içe bulunmaları gereğine işaretler:

Mumsuz baldır şeriat, tortusuz yağdur tarikat
Dost için balı yağa pes niçün katmayanlar⁽⁵⁹⁾

diye sorar, halis bal olarak nitelendirdiği dinî kuralların, saf yağ olarak vasıflandırdığı tarikat esaslarıyla birlikte yaşanıp, tadılmasını ister. Zaten dinî kuralların bütünü olan şeriatın aydınlatmadığı yol, hangi isimli tarikat olursa olsun Yunus'un yolu değildir. Bu itibarla tarikatın, dinî kuralların dışında değil içinde olması, dinî kuralların da tarikatın öngördüğü içtenlikle yaşanması gerekir.

Din-tarikat ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için Yunus'un şeriat, tarikat, ma'rifet ve hakikat mertebeleri konusundaki görüşlerine de temas etmek istiyoruz. Yunus, bazı sūfilerce benimsenen dört kapı, kırk makam şeklindeki taksimatı geleneğe uyarak tekrarlamış, bu düşüncesini;

Dört kapudur kırk makam yüzaltmış menzili var⁽⁶⁰⁾

mısrası ile dile getirerek bunların özelliklerini de :

Evvel kapu şeriat emr ü nehyi bildürür
Yuya günahlarını her bir Kur'ân hecesi
İkincisi tarikat kulluğa bel bağlaya
Yolu doğru varanı yarlığaya hocası
Üçüncüsü ma'rifet can gönül gözün açar
Bu ma'ni sarayının arşa değin yücesi

57 — Banarlı, a.g.e., s. 333.

58 — Kabaklı, a.g.e., s. 83.

59 — Kabaklı, a.g.e., s. 84; Timurtaş, a.g.e., s. 31.

60 — Timurtaş, a.g.e., s. 146.

Dördüncüsü hakikat ere eksik komaya
Bayram ola gündüzü kadir ola gicesi
Bu şeriat güç olur tarikat yokuş olur
Ma'rifet sarplık durur hakikatdur yücesi⁽⁶¹⁾

şiiyle açıklamış, yapılması gereken görevlerin, kaçınılması icabeden davranışların dinî kurallarla ortaya konulduğunu, kulluk bilinciyle, tarikat adâp ve erkânına riayet ederek doğru yolda ilerleyenlerin ma'rifet mertebesinde ufku arşa değin yüce olan manâ âlemini gönül gözüyle seyreyleyebileceklerini, hakikat mertebesinde ise, eksiklerden arınarak, tüm olumsuzlukları geride bırakmak suretiyle mutlak sürura ulaşabileceklerini beyan etmiştir.

«Dervişin dört yanında dört ulu kapı gerek»⁽⁶²⁾ diyen Yunus, dervişin sözü edilen dört kapıdan sürekli nasîb alarak, gecesini gündüz etmesini, karanlıktan aydınlığa çıkmasını istemektedir. Bu nedenle Yunus'a göre din-tarikat ilişkisi süreli değil sürekli. Keza ma'rifet ve hakikat mertebelerinde dahi dinin belirleyici ve bağlayıcı fonksiyonu devam eder. «Çünkü tarikatın üssü'l-esası şeriattır.»⁽⁶³⁾ Yunus'un ifadesiyle de «Din tamam olunca doğar muhabbet»⁽⁶⁴⁾ kuralından hareketle bir sonuca ulaşmak gerekirse diyebiliriz ki, dinî bir temele oturmadan aşka, muhabbete ve de ma'rifete yol bulmak mümkün olmadığı gibi hakikata da ulaşamaz. Yine bu konu ile ilgili olarak :

Şer' ile hakikatın vasfını aydam sana
Şeriat bir gedimir hakikat deryasıdır.⁽⁶⁵⁾

diyene Yunus, şeriatla hakikat mertebesi arasındaki ilişkiye temas ederek hakikat deryasına açılabilmenin tek bir vasıtası olduğunu beyanla, aynı zamanda denizsiz gemi, gemisiz deniz düşünülemediği noktasından hareketle bu ilişkinin sürekliliğini ve gerekliliğini hafızalara nakşetmek istemiş, «Hakdur aslım şek değil mürşiddür Kur'ân bana»⁽⁶⁶⁾ diyerek de ilâhî vahye olan bağlılığını, dolayısı ile gerçek manâda mürşidin, yol göstericinin Kur'ân olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir.

Hülâsa Yunus, hiç bir zaman şeriat-tarikat kavgasına girmemiş, bunların insanı Hakk'a götüren yol olma özelliğine dikkat çekerek, aralarında

61 — Timurtaş, a.g.e., s. 145; Kabaklı, a.g.e., s. 82.

62 — Kabaklı, a.g.e., s. 82.

63 — Köprülü, a.g.e., s. 301.

64 — Kabaklı, a.g.e., s. 88.

65 — Kabaklı, a.g.e., s. 83.

66 — Timurtaş, a.g.e., s. 49.

kurulmasını gerekli gördüğü ilişkiye önemle işaret etmiş ve ancak bu sayede ma'rifete erişilebileceğini, hakikata ulaşılabilirliğini anlatmaya çalışmıştır.

SONUÇ

Yunus'un tasavvuf anlayışını onun kendine gelmesi, aşk ateşiyle pişerek olgunlaşması, sülûkünün her safhasında devam eden bir vasfı olarak dervişliği ve yine bütün bu evrelerde din-tarikat ilişkisinin sürekliliği konularını ele alarak incelemeye çalıştık. Gördük ki Yunus, insanın kendini bilmesi, yaratılış gayesini kavraması olayını Hakk'ı tanımanın yolu olarak benimsemiş, bütün gücüyle o, böyle bir ilmi tahsile çalışmış, medresede öğrendiklerini, tekkede duyduklarını hep bu yönde malzeme olarak kullanmış, buradan hareketle Hakk'ı tanıma ve bilme gayreti içinde olmuştur. Neticede bu yol ile onun Hakk'ı bulduğunu ve tüm korkulardan kurtulup huzura kavuştuğunu görüyoruz. Yine onun bu yolda yürürken aşktan güç aldığı, dolayısı ile onun tasavvuf anlayışında aşk, cezbe, sevgi, muhabbet, şevk ve vecdin önemli bir yeri olduğunu müşahede ediyoruz. Hatta onun tasavvuf anlayışının en belirgin özelliğinin ilâhî aşkı terennümü olduğunu, onun yolunun aşkla, sevgiyle muhabbetle dolu bir yol olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Zaten o da bazı şiirlerinde kendisini Âşık Yunus diye takdim ederek bu özelliğini vurgular. Şüphesiz tasavvuf tarihi aşktan nasib alan, ilâhî aşkı benliğinde duyan pek çok âşık-dervişten, ermişten sözeder. Fakat Yunus seviyesinde aşktan aldığı nasibi yansıtan, duyduğunu duyuran şahısların sayısı çok azdır. Hatta Türk tasavvuf tarihi içinde Türk dili ile söyleyen ve ona ulaşabilen bir başkası yoktur. Yunus tasavvufi yaşantısında bulunduğu mertebeye aşk yoluyla ulaşmış, onun eserleri ise, gönlünün derinliklerinde duyduğu ilâhî aşkın yankıları olarak ortaya çıkmıştır. Onlar, aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen bu nedenle canlı, diri ve ölümsüzdür. Yunus'un tasavvufu aşkla iç içedir ve aşkla vardır. Onun tasavvuf anlayışından aşk telâkkisini çıkarırsanız o tasavvuf Pîr Yunus'un, Âşık Yunus'un, Taptuk Emre'nin ifadesiyle Bizim Yunus'un⁽⁶⁷⁾ tasavvufu olamaz.

Yunus'un eserleri baştan başa aşk naneleri ile doludur. O, erişilemeyen fevkalâde güzel üslubuyla bu âlemden ayrılışı dahi ölüm günü değil düğün günü görerek «Düştü önüme hubbül-vatan gidem hey dost deyu deyu»⁽⁶⁸⁾ tarzındaki ifadesi ile aşk anlayışıyla bütünleştirmiş, kısacası o, bu aşkı sayesinde Ermiş Yunus olmuştur. Bu noktaya gelene dek ister kırk yıl dergâha sırtı ile kuru ve doğru odun çekmiş olsun, isterse diyar

67 — Timurtaş, a.g.e., s. 23 vd.

68 — Timurtaş, a.g.e., s. 128.

diyar dolaşmış bulunsun, bütün bunlar, onun hakkında verilen usule ait çoğu menkibevî bilgilerdir. Pek fazla önemi de yoktur. Gerçek olan, ne suretle olursa olsun, onun çilesini, aşktan aldığı şevk ve güçle tamamlamış olduğu ve bu sayede bulunduğu mertebeye geldiğidir.

Şüphesiz Yunus'un tasavvufî yaşantısı dervişliği ile başlar. Aşk yolunda yürürken de o, bir dervîştir. Yunus'a göre dervişlik; şekilcilik değildir. Dirilme gayreti, kemale erme mücadelesidir. Garipliktir, âşıklıktır. Yunus'un dervişliği, onun tasavvuf anlayışının tezahürü, tasavvufî yaşantısıdır. Onun dervişliği, görünüş bakımından son derece sade fakat, manâ yönünden zengin ve kesinlikle samimi bir yapıya sahiptir.

Din-tarikat ilişkisi ise, Yunus'un dervişliğinde, yaşantısında belirleyici ve bağlayıcı bir ilişkidir. O, ma'rifete ulaşmak, hakikat mertebesine erişmek için hep dinin kurallarını yerine getirmeyi, tarikat adâb ve erkânına riayeti en sağlıklı bir yol olarak görmüş ve kendisi bu ölçüye titizlikle uymuştur. Yeri geldikçe derviş, sırası gelince de mollayı ölçülü bir dille tenkit etmiş, ama hiç bir zaman medreseli ile tekkeliyi birbirine düşman olarak görmemiştir. Çünkü o, şeriatla tarikatın bütünleşmesinden, sürekli, sağlam ve sağlıklı bir ilişki içerisinde bulunmasından yana olmuştur.

Kısacası Yunus'un tasavvufî ilişkisi kendini tanıma gayreti ile başlar, tasavvufî ekoller içinde aşk ve cezbe yolunu seçen dervişliği ile devam eder. Bütün bu safhalarda o, dinî kurallara bağlı olan, dinî hayatı bütün sadelik ve derinliği ile yaşamaya çalışan biridir.

Bu arada onun şiirlerinde felsefî içerikli bazı izahlara, varlık birliği anlayışını yansıtan beyanlarına, şathiye olarak nitelendirilebilecek bir takım ifadelere de rastlamak mümkündür. Bunları, onun tasavvuf anlayışının bütünlüğü içinde değerlendirmek, Yunus üzerindeki etkileri ve Yunus'un te-sirlerini ayrı inceleme konusu yapmak, özellikle şathiye sayılabilecek be-yanlarını onun tasavvuf anlayışını yansıtan ifadeler olarak görmemek icab-eder kanaatindeyiz.